

LOGOR JANKA-PUSZTA I RAZVOJ USTAŠKE ORGANIZACIJE U PODRAVINI DO 1934.

MILITARY CAMP OF JANKA-PUSZTA AND DEVELOPMENT OF CROATIAN FASCIST ORGANIZATION "USTASHE" IN PODRAVINA REGION BY THE YEAR 1934

Vladimir ŠADEK

Koprivničko-križevačka županija, Koprivnica
vladimir.sadek@kckzz.hr

Primljeno / Received: 15. 3. 2012.

Prihvaćeno / Accepted: 20. 5. 2012.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad / Review

UDK / UDC 343-819.7 (475.5 Janka-Pusztá)

SAŽETAK

U vrijeme diktature kralja Aleksandra u Podravini se formirala jedna od najznačajnijih ilegalnih ustaških organizacija. Veliku ulogu u tome imao je velik broj dvovlasnika koji su svakodnevno prelazili granicu budući da su imali posjede u Mađarskoj. Blizu granice s mađarske strane, kod Nagykanizse, formiran je ustaški logor Janka-pusztá u kojem se provodila vojna obuka i iz kojeg su ustaše organizirale terorističke akcije u Jugoslaviji. Djelovanjem ustaša iz Janka-pusztá značajnije se razvila ustaška mreža u Prekodravlju i kod Đelekovca, dok je prije formiranja logora Janka-pusztá ustaška emigracija najviše djelovala preko granice kod Ferdinandovca. Nakon Velebitskog ustanka 1932. Podravina je postala teritorij od najveće važnosti za provođenje ustaških terorističkih akcija u Jugoslaviji. Ustaške organizacije u Podravini raspale su se nakon izdaje Stjepana Petrovića iz Hlebina, nakon čega je na robiji završio velik broj Podravaca. Trojica ustaša iz Janka-pusztá, od kojih su dvojica bili Podravci (Mijo Kralj i Ivan Raić), bili su uključeni u izvršenje atentata na kralja Aleksandra u Marseilleu 1934.

Ključne riječi: ustaše, Janka-pusztá, Podravina, dvovlasnici, terorističke akcije

Key words: Ustashe, Jankapusztá camp, Podravina, dual landowners (in Croatia and Hungary), terrorist actions.

U knjizi *Političke stranke u Podravini 1918. – 1941.*¹ u nekoliko poglavlja djelomično sam obradio razvoj ustaško-domobranskog pokreta na tom području. Dodatnim istraživanjem građe u Hrvatskom državnom arhivu došao sam do novih podataka o djelovanju ustaša na područje Podravine, koji će biti objavljeni u knjizi *Ustaše i Janka-pusztá : Prilozi o djelovanju logora Janka-pusztá i razvoju ustaško-domobranskog pokreta u Podravini za vrijeme monarhističke Jugoslavije*. U ovom radu pokušat ću dati kraći prikaz razvoja ustaškog pokreta na mikroprostoru kotara Koprivnica i Đurđevac. Dijelom ću se osvrnuti i na rad ustaške emigracije u mađarskoj Podravini, a prije svega u logoru Janka-pusztá, koja je snažno djelovala na razvoj ustaške organizacije u Podravini.

Fenomen ustaškog pokreta na području gornje Podravine za vrijeme Kraljevine Jugoslavije nedovoljno je istražen, te toj temi imamo manjak objavljenih radova. Zbog burnih događaja koji su se na ovim prostorima u međuratnom razdoblju odvijali smatram da ih je važno opisati.

¹ Vladimir ŠADEK, *Političke stranke u Podravini 1918. – 1941.*, Koprivnica, 2009.

U pograničnom području Podravine živio je velik broj dvovlasnika koji su imali svoje posjede i na mađarskoj strani. Dvovlasnici su svakodnevno prelazili granicu kako bi odlazili na svoje posjede, pa su stoga bili idealni za prenošenje informacija i raznih ilegalnih materijala preko granice. Ustaška emigracija je nastojala ovu činjenicu iskoristiti za ostvarenje svojih ciljeva. I konfiguracija terena u Podravini bila je idealna za ilegalnu komunikaciju preko granice. Posebno se to odnosi na suhozemnu granicu u Prekodravlju i dijelom kod Ferdinandovca, gdje granicu između Jugoslavije i Mađarske nije označavao prirodan tok rijeke Drave.

Političke prilike u Podravini dvadesetih godina nisu bile naklonjene ideji beskompromisne i radikalne borbe za hrvatsku samostalnost, jer stanovništvo je u velikoj većini bilo naklonjeno umjerenijem radićevom HSS-u. To potvrđuju i rezultati izbora u na području kotareva Đurđevac i Koprivnica 1920., 1923. i 1925. HSP je tada u ta dva kotara prosječno ostvarivao rezultat od oko 1 posto, a Radićevci u đurđevačkom kotaru iznad 90% i koprivničkom iznad 75%.²

Kasnije je situacija bila nešto drukčija zbog burnih reakcija na HSS-ovo koaliciranje s radikalima. Ulaskom u drugi Hrvatski blok HSP-u je porasla podrška među stanovništvom, što se očitovalo u izbornom rezultatu spomenute 1927. kad na parlamentarnim izborima u Kotaru Koprivnica dobiva 20%, a u Kotaru Đurđevac oko 12%. Ovo frankovačko političko »buđenje« u Podravini dobilo je dodatnu dimenziju nakon atentata na hrvatske zastupnike u Beogradu, te proglašenja diktature Kralja Aleksandra.³

VAŽNOST PODRUČJA KOD FERDINANDOVCA I FORMIRANJE LOGORA JANKA-PUSZTA

Nakon proglašenja diktature Kralja Aleksandra vođa frankovaca Ante Pavelić otišao je u inozemstvo gdje se nametnuo kao vođa političke emigracije, koja je 1930. formirala organizaciju »Ustaša, hrvatska revolucionarna organizacija« (UHRO).⁴ Ustaška emigracija operativno je prema Kraljevini Jugoslaviji djelovala preko svojih centara u Italiji i Mađarskoj, a njihovo najznačajnije područje djelovanja iz Mađarske bila je Podravina.⁵ Velike zasluge u tome imao je Pavelićev suradnik i tajnik HSP-a Gustav Perčec. On je naime imao posjed uz Dravu kod Ferdinandovca, gdje je prije diktature iznajmljivao čamce za ribolov, ali i često kontaktirao s Mađarima.⁶ Nakon odlaska u emigraciju upravo je on dobio zadatak da rukovodi akcijama iz Mađarske prema Jugoslaviji. Sredinom 1929. već je počeo organizirati osposobljavanje operativaca za terorističke akcije u Kraljevini SHS.⁷ Područje kod Ferdinandovca emigrantima je nakon toga postalo ključno za prebacivanje ljudstva i materijala preko granice.

Najvažniji Perčecovi ljudi u pograničnom području kod Ferdinandovca bila su tri brata Domitrović. Ivan i Bela Domitrović živjeli su u pograničnom području s mađarske strane te su bili u kontaktu s dvovlasnicima, a surađivali su i s mađarskom obavještajnom službom. Mreža ustaških suradnika stalno se širila pa je samo na području Ferdinandovca i Novog Virja bilo 25 osoba koje su prelazile

² Isto.

³ Isto.

⁴ Djelovanje Ustaško-domobranskog pokreta za vrijeme monarhističke Jugoslavije detaljno je obrađeno u knjigama: Mario JAREB, Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine, Zagreb, 2006.; Bogdan KRIZMAN, Ante Pavelić i ustaše, Zagreb, 1986.

⁵ O aktivnostima ustaša u Italiji i odnos te zemlje prema ustašama govori se u knjizi: James J. SADKOVICH, Italija i ustaše 1927. – 1937., Zagreb, 2010.

⁶ Željko, KRUŠELJ, U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma, Koprivnica, 2001. Dokument 13, str. 19-25 i 60-61.

⁷ KRIZMAN, Ante Pavelić, str. 59-60.; JAREB, n. dj., str. 215-246.; Mladen COLIĆ, Takozvana Nezavisna Država Hrvatska, 1941., Beograd, 1973. str. 24-46.

granicu i prenosile oružje, eksploziv i promidžbeni materijal, te vršile razne zadatke. Sve akcije na tom području koordinirao je pak Ignac Domitrović.⁸

Jedna od većih akcija provedenih preko punkta Ferdinandovac – Špinac bilo je miniranje pruge kod Vrpolja 22. travnja 1930. radi napada na vlak koji je u Beograd prevezio poklonstvenu delegaciju bivših predstavnika HSS-a, koji su nakon proglašenja diktature prešli na stranu režima.⁹

Perčec je u ljeto 1931. posredovanjem mađarskih vlasti uzeo je u zakup posjed Janka-puszta, pod lažnim imenom Emil Horvath. Posjed Janka-puszta ili Jankovac bio je smješten uz granicu Mađarske i Jugoslavije, kod mjesta Murakeresztúr i Belezna u kotaru Csurgo, te se prostirao na 242 jutra zemlje. Sam logor nalazio se na uzvisini, u njemu su bile smještene dvije zgrade, dok se zemljište sastojalo od polja i šume.¹⁰

Emigranti su se u Janka-pusztu preselili u listopadu 1931., no logor do kraja 1931. nije funkcionirao kao tipičan centar za obuku. Najprije je tamo bilo smješteno 15-20 emigranata, bjegunaca iz Jugoslavije, koji su radili na poljoprivredi. Osim Perčeca, prvi stanovnici Janka-puste bili su Stjepan Petrović, Marijan Mađerić, Dragutin Sikirica i Ivan Mraz iz Hlebina. Oni su u Mađarsku pobjegli zbog izbjegavanja vojne obveze i nezadovoljstva stanjem u Kraljevini Jugoslaviji, te u potrazi za poslom. S obzirom na to da je područje logora bilo neuređeno, prvi stanari radili su na čišćenju, preuređenju zgrada i pripremanju za smještaj i život budućih stanovnika.¹¹

Bivši austrougarski potpukovnik i važan ustaški dužnosnik Ivan Perčević kasnije je kazao da je Perčec nakon dolaska u logor primijetio da ima premalo ljudi za obrađivanje zemlje na imanju koje je zakupio, te je stoga nastojao povećati broj stanovnika Janka-puszte. U početku je ciljao na emigrante koji su se već nalazili u Mađarskoj i dvovlasnike s hrvatske strane te su ljudi isprva u logor dolazili isključivo iz ekonomskih razloga, nipošto političkih, a tek se kasnije logor postupno pretvarao u sjedište s političkim i vojnim ambicijama.¹²

Od bijega četvorice spomenutih Hlebinaca u Mađarsku pa nadalje postojala je cijela procedura kako su emigranti primani, provjeravani i najzad novačeni za Janka-pusztu. Bjegunci preko Preko-dravlja koji nisu imali saznanja o logoru najprije bi se trebali javiti policiji i reći da žele ući u službu Gustava Perčeca. Nakon što bi prošli saslušanje, vlasti bi ih predale Perčecu ili njegovim ljudima, koji bi ih odveli do logora Janka-puszta. Naravno, sve ovo podrazumijeva i činjenicu da se na bjegunce ne posumnja da su jugoslavenski špijuni ili komunisti. Perčecovi novaci potom bi dobili lažna imena i dužnosti.¹³

Nakon što je logor pripremljen za rad počela je obuka bez oružja, no bilo je to samo teoretsko predavanje. U to početno vrijeme emigranti su radili na gospodarskim poslovima, plaću nisu dobivali, a spavali su u zajedničkoj sobi koja je bila u vrlo lošem stanju. Ignac Domitrović, također jedan od prvih stanara Janka-puszte, bio je vrlo nezadovoljan takvim stanjem. Nakon što je došao na Janka-pusztu osjećale su se trzavice između njega i Perčeca, jer na početku mu se jedino on usudio direktno suprotstaviti a jedini nije radio fizičke poslove. Domitrovićevo nezadovoljstvo uskoro se pretvorilo u pobunu većine stanovnika logora.¹⁴

Zavada Domitrovića i Perčeca uzela je toliki zamah da je Domitrović napisao pismo Anti Paveliću, u kojem je između ostalog naveo da ako se prilike u Janka-puszti ne promijene da će se i krv proliti.

⁸ Hrvatski državni arhiv (HDA), Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske 1945-1987 (SDS RSUP SRH), 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac.

⁹ Isto ; JAREB, n. dj., str. 215-246.

¹⁰ KRIZMAN, Ante Pavelić, str. 81-84., 102.; HDA, SDS RSUP SRH, 013.0.53 Dosje Ivana Perčevića – saslušanje.

¹¹ COLIĆ, n. dj., str. 32-34.

¹² HDA, SDS RSUP SRH, 013.0.53 Dosje Ivana Perčevića – saslušanje.

¹³ HDA, 145.2 Savska banovina - Odsjek za državnu zaštitu, Kutija 105. Zapisnik sa saslušanja Ivana Mraza 2. siječnja 1933. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu.

¹⁴ COLIĆ, n. dj., str. 32-34. ; HDA, SDS RSUP SRH, 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac.

Perčec je nezadovoljnike vrlo oštro kažnjavao te ih i zatvarao, što je izazvalo još veći revolt, a napestost je eskalirala nasiljem između dvije skupine. Emigranti su tražili Perčecovu smjenu i postavljanje drugog zapovjednika umjesto njega. Ustaško vodstvo je zbog svega što se događalo donijelo odluku da se stanovnici Janka-puszte trebaju iseliti iz logora pa je većina emigranata krajem prosinca 1931. napustila logor. Hlebinci Mraz, Mađerić i Sikirica, te Ignac Domitrović bili su preseljeni u Debrecen, a prva trojica su dodijeljeni u službu časnicima obavještajne službe u mađarskoj vojsci kao pomoćnici na njihovim posjedima.¹⁵

Neko vrijeme nakon toga Perčec je zajedno s ljubavnicom Jelkom Pogorelec stanovao u Budimpešti, odakle je povremeno dolazio u kontrolu logora. Takvo stanje prekinuo je Perčević koji je sredinom 1932. stigao u Janka-pusztu da Perčecu pomogne u radu, a u logor su uskoro stigli novi ljudi.¹⁶

JANKA-PUSZTA KAO CENTAR ZA OBUKU

Logor je ponovo ustrojen u jesen 1932. a koprivnički kotarski načelnik je u svom izvješću 17. listopada 1932. izvijestio nadređene da su se prema njegovim informacijama na području Janka-puszte u tom mjesecu nalazila 42 emigranta, da je u logoru vladao vojnički režim, te da je prehrana bila zajednička.¹⁷ Bilo je to samo mjesec dana nakon »Velebitskog ustanka«¹⁸ nakon kojeg je ustaško vodstvo svoje operativno središte za terorističke akcije odlučilo prebaciti u Mađarsku, odnosno Janka-pusztu. Početkom 1933. na Janka-pusztu je stigla prva veća skupina novih emigranata. Tad se u sastavu logora od ukupno 35 stanovnika nalazilo 13 emigranata s područja kotara Koprivnica, dok ih je najviše bilo iz Koprivnice, Hlebina i Đelekovca.¹⁹

Na saslušanju nakon svršetka Drugog svjetskog rata ustaški dužnosnik Mijo Bzik iz Reke kod Koprivnice govorio je o svom boravku u logoru Janka-pusztu. Bzik je kazao da se nakon bijega u Mađarsku početkom 1933. zajedno s Martinom Nemecom i Mijom Kraljom prijavio tamošnjim vlastima. Zadržani su desetak dana u policiji, nakon čega su pušteni na kolodvoru u Nagykanizsi gdje ih je dočekao Perčec, koji ih je predao nekom namješteniku Janka-puszte da ih odvede u logor. U logoru se tada nalazilo dvadesetak ljudi, a njih 5-6 je boravilo u svojim kućama uz granicu te su povremeno dolazili po upute i donosili vijesti iz Jugoslavije.²⁰

Bzik je kazao da se u vrijeme njegova boravka u logoru počelo raditi na ribnjaku te se podučavalo ljude u baratanju oružjem. Nakon njegova odlaska u Italiju u logor je kao vojni instruktor stigao Emil Lahowski, a očekivalo se i oružje za koje je Bzik saznao da je kasnije i stiglo iz Italije. U to vrijeme logor je posjetio Ante Pavelić koji je prilikom svojeg boravka kraćim govorom bodrio ljude. Bzik je naveo da su prilike u logoru tada bile dobre, kao i hrana.²¹

Početkom 1933. stanovnici Janka-puszte dobili su odore koje su nosili u logoru. Tada se počela provoditi i vojna obuka.²² Prvo je Lahowski vršio obuku u gađanju, a nakon njega Stjepan Kopčinović i Zvonimir Pospišil. Pospišil je vodio obuku u montiranju tempiranih mina, vršio je vojnu obuku

¹⁵ HDA, 145.2, Kutija 105. Iskaz Ivana Mraza 2. siječnja 1933.

¹⁶ HDA, 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac ; COLIĆ, n. dj., str. 32-34.

¹⁷ KRUŠELJ, U žrvnju, Dokument 77., str. 151.

¹⁸ Velebitski ili Lički ustanak oružana je akcija koju su u rujnu 1932. organizirali pripadnici ustaške organizacije. Akciju je vodila ustaška organizacija u Gospiću, u vezi s vodstvom u emigraciji. Napadnuta je oružnička postaja u Brušanima pokraj Gospića, a u napadu su sudjelovali emigranti prebačeni iz Zadra i članovi organizacije iz Gospića. Napad je imao više promidžbeni učinak nego vojni, a reakcija vladajućih bila su uhićenja i teror nad stanovništvom.

¹⁹ HDA, SDS RSUP SRH, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica.

²⁰ HDA, SDS RSUP SRH, 013.4.3. Zapisnik sa saslušanja Mije Bzika u prostorima OZNE 8. - 11. lipnja 1945.

²¹ Isto. ; KRUŠELJ, Poglavlju odan, str. 163-180.

²² COLIĆ, n. dj., str. 32-34.

te emigrante obučavao pucanju iz pištolja. Pavelić i njegovi najbliži suradnici Perčević i Perčec povremeno su dolazili u logor i vršili pregled obuke.²³

Ovakva situacija u logoru je potrajala sve dok u Jugoslaviju nije pobjegla Perčecova ljubavnica Jelka Pogorelec koja je radila za jugoslavenski tajnu službu. Njen špijunski rad započeo je u vrijeme druge faze logora Janka-pusztu.²⁴ Ustaško vodstvo je već i ranije sumnjalo da je Jelka Pogorelec špijunka, što je kasnije potvrdio i Ivan Perčević. Jednom prilikom kao izaslanik samog Pavelića doputovao je u logor i upozorio Perčeca da prekine odnose s njom, no ovaj ga na svoju nesreću nije poslušao.²⁵

Perčević je tada umjesto Perčeca privremeno za zapovjednika logora postavio bivšeg austrougarskog satnika Papića,²⁶ a već sredinom svibnja 1933. Pavelić je za novog zapovjednika Janka-pusztu imenovao Vjekoslava Servatzyja koji je u Mađarsku upućen iz Italije.²⁷

Ustaška emigracija je nakon afere s Perčecovom ljubavnicom bila svjesna da vlasti u Jugoslaviji imaju informacije o svemu onome što se događalo u Mađarskoj, a bilo je pitanje vremena kada će i javnost saznati. To se dogodilo kad je u zagrebačkom listu *Novosti*, u razdoblju od 5. do 14. listopada 1933. objavljeni članci u kojima je Jelka Pogorelec govorila o ustaškoj emigraciji u Mađarskoj. Ti članci kasnije su objavljeni i u brošuri pod naslovom *Tajne emigrantskih zločinaca: ispovijest Jelke Pogorelec*.²⁸

Vjekoslav Servatzy je kasnije u svojem iskazu OZNI nakon zarobljavanja 1945. kazao da se rad u logoru nakon njegova dolaska na čelo nije previše razlikovao u odnosu na prethodno razdoblje. On je nakon dolaska formirao još jedan manji logor, tzv. Baza-pusztu, koja je bila udaljena 25 kilometara od granice. Kazao je da je Janka-pusztu bila preblizu granice, a već se znalo za njeno postojanje pa je bila predmet stalnog izviđanja i bilo je potrebno imati još par punktova. Zbog sličnog razloga formirana je baza i u obližnjoj Nagykanizsi.²⁹

Nepunih godinu dana nakon dolaska, u travnju 1934., Servatzy je većinu stanovnika logora premjestio na drugo mjesto. Razlog premještanju iz logora zasigurno su bila uhićenja ustaša u koprivničkoj Podravini nakon predaje Stjepana Petrovića krajem ožujka 1934., o čemu će biti riječi nešto kasnije. Iako je dio emigranata još kratko ostao tamo, Janka-pusztu nakon preseljenja više nije funkcionirala kao ustaški logor. Još neko vrijeme taj teritorij kontrolirali su ustaše iz Nagykanizse, a posljednji ustaše napustili su logor krajem godine.³⁰

POČECI USTAŠKE ORGANIZACIJE U PODRAVINI I TEROR ORUŽNIKA

Djelovanje ustaša na području Podravine u početnoj fazi ustaško-domobranskog pokreta svodilo se na širenje promidžbenog tiska i ilegalno prebacivanje pristaša preko granice. Jačanjem ustaške mreže uz granicu i uključivanjem većeg broja dvovlasnika u ilegalne radnje, aktivnosti ustaša postajale su sve intenzivnije i konkretnije. Obavještajne djelatnosti jugoslavenskih vlasti u pograničnim područjima bile su tih godina konstantne, a nakon početnih ustaških napada povećavao se i broj policije na tom teritoriju. Vladini su obavještajci radili i izvan granice pa su neprestano dolazile informacije o mogućim opasnostima od redova ustaške emigracije. Početkom 1930. jugoslavenska policija je

²³ Isto. ; HDA, SDS RSUP SRH, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica ; HDA, SDS RSUP SRH, 013.2. Materijali o "Janka pusti".

²⁴ KRIZMAN, Ante Pavelić, str. 103-105. ; JAREB, n. dj., str. 247-256.

²⁵ HDA, SDS RSUP SRH, 013.0.53 Dosje Ivana Perčevića – saslušanje.

²⁶ COLIĆ, n. dj., str. 32-34.

²⁷ HDA, SDS RSUP SRH, 013.2. Materijali o "Janka pusti" i 013.0.53 Dosje Ivana Perčevića – saslušanje.

²⁸ Jelka POGORELEC, *Tajne emigrantskih zločinaca. Ispovijest Jelke Pogorelec o Gustavu Perčecu i drugovima, koji u tuđoj službi rade protiv vlastite domovine grozote na Janka Pusztu, Zagreb, 1933.* ; KRIZMAN, Ante Pavelić, str. 129. i 159. ; HDA, SDS RSUP SRH, 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurdevac.

²⁹ HDA, SDS RSUP SRH, 013.4.3 Zapisnik sa saslušanja Vjekoslava Servatzyja u prostorima OZNE 1945.

³⁰ Isto. ; JAREB, n. dj., str. 247-256.

sumnjala da hrvatski emigranti uz mađarsku granicu dijele promidžbene materijale, a 1932. obavještajci su vjerovali da su emigranti uspostavili baze u Janka-puszti, Vizvaru, Nagykaniszi i još nekim mjestima uz granicu.³¹

Ruta Ferdinandovac – Špinac je, zbog suhozenne granice između Mađarske i Jugoslavije na tom području, od prvih dana diktature bila među najvažnijim ustaškim koridorima za ilegalnu komunikaciju s Jugoslavijom. Vlasti su shvatile da pogranična policija sama ne može kontrolirati aktivnosti ustaške emigracije pa je u Ferdinandovcu 1933. smješten Komesarijat pogranične policije s protuo-bavještajnim zadacima. Spomenuti teren kontrolirao je Ignac Domitrović uz pomoć svoje braće Ivana i Bele.³²

U noći od 1. na 2. studenoga 1932. jugoslavenski žandari su u Špincu likvidirali Ivana Domitrovića, namamivši ga u zasjedu. Time je zadan težak udarac ustaškim emigrantima u Mađarskoj jer od tada punkt Ferdinandovac – Špinac za njih više nije imao onu ulogu kao ranije, a to je vidljivo i po tome što više niti jedna veća ustaška akcija u Jugoslaviji nije rađena preko tog pravca.³³

Najvažnici ustaški operativac na području koprivničke Podravine u početnoj fazi pokreta bio je Ivan Gabaj iz Hlebina. Njegov rad vrlo je bitan za ustaško-domobranski pokret na tome području jer je među prvima počeo organizirati ilegalne aktivnosti nakon proglašenja diktature. Upravo je on u Hlebinama 1929. osnovao prvu grupaciju nezadovoljnika na području gornje Podravine koja se kasnije vezala uz ustaško-domobranski pokret. Godine 1931. organizirao je prelazak granice prvim stanovnicima Janka-puszte Petroviću, Mađeriću, Sikirici i Mrazu, te je radio na proširenju ustaške organizacije u okolnim mjestima. Sedmog veljače 1933. u emigraciju su se preko veze s Gabajem uputila trojica koprivničkih ustaša, Kralj, Bzik i Nemeč. Budući da su vlasti navedenu trojicu u siječnju 1933. zbog sumnjivog držanja stavile pod kontrolu, nakon njihovog nestanka pokrenuta je potraga.³⁴

Nakon šire istrage petnaestak ljudi iz Hlebina je uhićeno. Među uhićenima bio je i Ivan Gabaj kojeg su oružnici 4. travnja 1933. odveli na demonstrativni uviđaj kraj mađarske granice kako bi im pokazao mjesto gdje je prelazio granicu. Tamo su ga tukli i tobože mu ponudili da prijeđe granicu, a kad je ovaj napravio nekoliko koraka pucali su mu u leđa i zakopali ga nedaleko od mjesta zločina.³⁵

TERORISTIČKE AKCIJE PREKO ĐELEKOVCA I PREKODRAVLJA

Ubojstva Domitrovića i Gabaja bila su uvertira sukobe i terorističke napade u tom dijelu Hrvatske. Svakako valja istaknuti da se poslije »Velebitskog ustanka« u rujnu 1932. ustaška teroristička aktivnost uglavnom vodila preko Janka-puszte i Podravine. Ustaške akcije iz Mađarske izvodile su se preko podravske i zagorske skupine.³⁶

Podravska skupina razvila je svoje najznačajnije baze na području Đelekovca i Prekodravlja. Nakon što su Domitrovićevi ljudi raseljeni iz Janka-puszte Gustav Perčec je počeo raditi na proširenju ustaške mreže i vrbovanju novih dvovlasnika upravo na tom području. Zajedno sa suradnicima sastao se s đelekovečkim emigrantom Mihalcem s kojim je dogovorio pojedinosti o formiranju ustaške mreže na području Đelekovca. Njegovi suradnici Gustav Kunstler i Stjepan Petrović su dobili zadatak

³¹ SADKOVICH, n. dj., str. 182. – 185.

³² HDA, Grupa XXI Politička situacija i izbori, br. 2199. Izvještaj Sreskog načelstva u Đurđevcu o političkim događajima za siječanj i veljaču 1931. ; 2053. Obavještajni izvještaj Bjelovarske žandarmerijske čete za rujnu 1930.

³³ HDA, SDS RSUP SRH, 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac.

³⁴ HDA, XXI, br. 3065. Izvještaj predstojništva gradske policije u Koprivnici o političkim prilikama i događajima u veljači 1933. ; HDA, SDS RSUP SRH, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica ; Rudolf HORVAT, Hrvatska na mučilištu, Zagreb, 1992., n. dj. str. 524-525.

³⁵ Stjepan MRAZ, Hrvatski državotvorni pokret i njegov odraz na Hlebine, Hlebine u srcu : hlebinski almanah 2, 1996., str. 48-52. ; Stjepan DOLENEC, Znameniti hrvatski državotvorci u Hlebinama, Hlebine u srcu : hlebinski almanah 2, str. 317-330.

³⁶ COLIĆ, n. dj., str. 38-39.

da s Mihalcem budu u kontaktu. Nakon toga formirana je ustaška organizacija u Đelekovcu kojoj su na čelo stali Mijo i Stjepan Petak.³⁷

Gustav Perčec je u studenom 1932. naredio Stjepanu Petroviću da organizira napad paklenim strojevima u Zagrebu. Ciljani datum napada bio je 1. prosinca, kada je režim slavio stvaranje Kraljevine SHS/Jugoslavije. Petrović se potom sastao s Ivanom Mihalcem pa su zajednički dogovorili taktiku napada. Dogovoreno je da se oružje i eksploziv napadačima dostavi krajem studenog, a mjesto primopredaje bila je državna granica na rijeci Dravi. Nakon što su podijelili oružje i mine uputili su se u Zagreb gdje je Sabol minu bacio u dvorište pravoslavne crkve, a Pavlič kod zgrade vojnog okruga. Obije mine su eksplodirale. U noći 20. lipnja 1933. ustaše iz Đelekovca izvršili su i drugo prebavljanje oružja i eksploziva preko granice na Dravi. Međutim prilikom primopredaje pojavio se granični policajac te je došlo do pucnjave u kojoj je policajac ranjen.³⁸

Ustaške akcije na području Prekodravlja također su išle preko Hlebinca Stjepana Petrovića. Na tom terenu osoba za kontakt bio mu je Janko Varga iz Otočke. Nakon sastanka na pustari Festetić kod Gole ova skupina je dobila zadatak da kod oružničke postaje u Goli ili Drnju postavi tempiranu minu. Golski ustaše su minu ubacili u vrt oružničke postaje u Goli, a sljedeći dan 14. rujna 1933. oružnici su u vrtu primijetili paket umotan u ustaški tisak, pa su ga iz opreza stavili u korito s vodom. Mina je u koritu eksplodirala i nije počinila štetu.³⁹

Ustaška akcija koje je najjače odjeknula u podravskoj javnosti dogodila se 30. srpnja 1933. kada je pakleni stroj eksplodirao na željezničkoj stanici u Koprivnici. Eksplozija se dogodila neplanirano jer je ustaška emigracija eksplozivom umatanim u paket planirala napasti predsjednika Suda za zaštitu države u Beogradu, Dragana Bubnja.⁴⁰ Međutim paket je otvoren u Koprivnici, prilikom čega je došlo do eksplozije u kojoj je pogranični policajac Oskar Kronast poginuo, dvije osobe bile su ranjene, a nastala je i velika materijalna šteta.⁴¹

Krajem 1933. u Janka-pusztu je osmišljena nova napadačka akcija povodom proslave ujedinjenja 1. prosinca 1933. Eksploziv se trebao postaviti na nekoliko lokacija u Hrvatskoj, a akcije su se pripremale izvesti preko granice u Prekodravlju. Akcija za koju je naređenje dao sam Pavelić bio je pokušaj atentata na bana Savske banovine Ivu Perovića. Za izvršitelje bili su izabrani Perčecovi ljudi Stjepan Petrović i Andrija Gredičak koji su za napad dobili 8 bombi i 4 pištolja sa streljivom. Napad je trebao biti izvršen u Zagrebu prilikom banova odlaska u crkvu, tako da su Petrović i Gredičak 1. prosinca već u 8,30 sati ujutro bili na planiranom mjestu atentata. No uplašivši se za vlastiti život i prevelike možebitne žrtve napad ipak nisu izveli.⁴² Vraćajući se s neizvršenog zadatka, Petrović i Gredičak su kod Ludbrega naišli na patrolu oružnika s kojom su se prilikom legitimiranja sukobili. Došlo je do pucnjave pri čemu je jedan oružnik teško ranjen, a obojica ustaša uspjeli su se izvući iz neprilike te su se vratili u logor Janka-pusztu.⁴³

RASPAD USTAŠKIH ORGANIZACIJA U KOPRIVNIČKOJ PODRAVINI

Petrović i Gredičak su još jedno vrijeme ostali u logoru, no sredinom ožujka 1934. u logor je stigao Perčević te je pred postrojenim ustašama pročitao akt potpisan od Pavelića. Tim aktom su Petrović i Gredičak osuđeni na smrt kao izdajnici, a kazna se trebala izvršiti izvan logora. Nakon toga su pro-

³⁷ HDA, SDS RSUP SRH, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto. ; KRUŠELJ, U žrvnju, Dokument 113, 117 i 118., str. 203-204. i 206-208.

⁴⁰ KRIZMAN, Ante Pavelić, str. 132.

⁴¹ Podravske novine, 4/1933., br. 31. ; KRUŠELJ, U žrvnju, str. 25-31. ; HDA, SDS RSUP SRH, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica.

⁴² KRUŠELJ, n. dj., str. 23-25.

⁴³ HDA, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica.

tjerani iz logora, a zajedno s Petrovićem i Gredičakom za izdaju je bio optužen i njihov suradnik Ivan Mihalec.⁴⁴

U nastojanju da spasi živu glavu Gredičak je prebjegao u Jugoslaviju pa se uputio u Rusiju, međutim uhićen je u Rumunjskoj i izručen jugoslavenskoj policiji.⁴⁵ Petrović se nakon nekog vremena vratio u Jugoslaviju i otišao kući. Krajem ožujka 1934. uhićen je u svojoj kući i odveden na policiju u Zagreb gdje je odao cjelokupnu djelatnost ustaške emigracije i sav svoj rad.⁴⁶

Ubrzo nakon toga, već 1. travnja 1934. započela su uhićenja podravske ustaše, prilikom čega je pronađeno mnogo materijala pripremljenog za terorističke napade. Ustaše iz Prekodravlja prvi su došli na metu oružnika nakon čega su počela uhićenja u Đelekovcu, Grbaševcu, Torčecu, Velikim Sredicama i Koprivnici.⁴⁷

Nakon provedene istrage i ispitivanja na policiji u Zagrebu, uhićenici su upućeni na suđenje u Beograd, koje je počelo u srpnju 1934. Sudski proces vodio se protiv 31 osobe, a svima se sudilo zbog terorističke djelatnosti. Presude Državnog suda za zaštitu države u Beogradu protiv podravske ustaše bile su vrlo oštre: jedna osoba osuđena je na smrt, četiri na doživotnu robiju, sedmero ljudi osuđeno je na kazne od 15 do 20 godina robije, dok su osmorica osuđena na kazne od 5 do 8 godina robije.⁴⁸

Prilikom sudskog procesa vlasti su došle do informacija koje su za protudržavne djelatnosti teretile i vodeće ljude HSS-a koprivničkog područja nakon čega su uhićeni bivši gradonačelnik Koprivnice Ivan Kraljić i njegov suradnik Stjepan Prvčić. Osim njih uhićeno je još nekoliko pojedinaca, a proces protiv ove skupine počeo je u rujnu 1934. na Okružnom sudu u Bjelovaru. Na kraju suđenja devetero osoba osuđeno je na kazne od 1 do 12 godina robije. Predaja Stjepana Petrovića i uhićenja ustaša u koprivničkoj Podravini rezultirali su slomom ustaške mreže u tom kraju, jer radilo se o većini organizatora ustaške aktivnosti.⁴⁹

Krah ustaške organizacije na području koprivničke Podravine teško je uzdrmao i emigraciju u Mađarskoj, a ubrzo nakon toga logor u Janka-pusztu bio je raspušten. Emigranti su tada premješteni većinom u Italiju i diljem Mađarske, no dio logoraša smješten je u obližnju Nagykanizsu. Nakon uhićenja podravske ustaše došlo je do smirivanja situacije u pograničnom području.⁵⁰

Oprilike u isto vrijeme kada su trajala suđenja optuženicima iz koprivničke Podravine donesena je zajednička odluka vodstva UHRO-a i makedonske terorističke organizacije VMRO o pripremi atentata na kralja Aleksandra prilikom njegova boravka u Francuskoj. Osoba za izvršenje tog zadatka od strane VMRO-a bio je Veličko Dimitrov Kerin ili Vlada Šofer, a ustaško vodstvo donijelo je odluku da ostali atentatori budu izabrani od bivših stanovnika Janka-puszte. U organizaciju atentata bio je uključen i zapovjednik logora Janka-pusztu Vjekoslav Servatzy, koji je dobio zadatak da za akciju pronađe tri čovjeka. Servatzy je izabrao pojedince za koje je smatrao da najviše zadovoljavaju kriterije. Bili su to Zvonimir Pospišil, Mijo Kralj iz Koprivnice i Ivan Raić iz Koledinca.⁵¹

⁴⁴ HDA, SDS RSUP SRH, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica ; 013.2 Materijali o "Janka pusti" ; KRUSHELJ, n. dj., str. 23-25.

⁴⁵ HDA, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica.

⁴⁶ Isto ; 013.2 Materijali o "Janka pusti".

⁴⁷ HDA, SDS RSUP SRH, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica ; Podravske novine. 5/1934., br. 31. i br. 39. ; KRUSHELJ, U žrnju, str. 23-25.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ HDA, XXI, br. 3477. Mjesečni izvještaj Sreskog načelstva u Đurđevcu o političkim prilikama i događajima od 3. kolovoza 1934. ; br. 3493. Izvještaj Predstojništva gradske policije u Koprivnici o političkim prilikama i događajima u travnju 1934. ; br. 4900. Izvještaj Predstojništva gradske policije u Koprivnici o političkim prilikama i događajima u travnju 1934. ; HDA, SDS RSUP SRH, 013.14 Ustaški aparat na Kotaru Koprivnica ; Podravske novine, 5/1934., br. 15, br. 31. i br. 39. ; KRUSHELJ, U žrnju, Dokument 131., str. 232-233.

⁵⁰ HDA, XXI, br. 3477. Mjesečni izvještaj Sreskog načelstva u Đurđevcu o političkim prilikama i događajima od 3. rujna 1934. ; Podravske novine, 5/1934., br. 15.

⁵¹ HDA, SDS RSUP SRH, 013.4.3 Zapisnik sa saslušanja Vjekoslava Servatzyja u prostorima OZNE 1945.

U Parizu su atentatori podijeljeni na dvije grupe: marsejsku kao glavnu i parišku kao rezervnu. Odlučeno je da u marsejskoj grupi budu Kerin i Kralj, a u pariškoj Pospišil i Raić. Atentat je izvršen 9. listopada 1934. nakon što se kralj iskrcao u Marseilleu.⁵² Francuska policija je na licu mjesta ubila atentatora, a ostali sudionici marsejske i pariške grupe, Pospišil, Raić i Kralj, vrlo brzo su uhićeni. Nakon suđenja svi su osuđeni na doživotnu robiju s prisilnim radom. Kaznu su prvotno izdržavali u Novoj Kaledoniji, a kasnije su vraćeni u Francusku.⁵³

Vijesti o atentatu već su sljedeći dan nakon tog čina stigle u Podravinu. Pojačala se represija oružnika pa su svi registrirani protivnici režima bili pod dodatnom kontrolom. Ustaško-domobranski pokret u Podravini nakon Petrovićeve predaje bio je u rasulu, a suradnici pokreta koji nisu bili uhićeni i osuđeni u beogradskom i bjelovarskom procesu su se pasivizirali. Nakon ukinuća Janka-puszte i preseljenja preostalih ustaša iz Mađarske u Italiju njihov rad više nije ni mogao doći do izražaja.⁵⁴

ZAKLJUČAK

U ovom radu pokušao sam prikazati pregled razvoja i aktivnosti ustaško-domobranskog pokreta na područjima kotara Koprivnica i Đurđevac u razdoblju od 1929. do 1934. U tom kraju razvila se jedna od najsnažnijih ilegalnih ustaških organizacija u Hrvatskoj u tom razdoblju, a djelovanje ustaških emigranata iz Mađarske i posebno logora Janka-pusztza imalo je veliku ulogu u tome.

Nakon proglašenja diktature najvažniji teritorij za ilegalnu komunikaciju preko granice na području Podravine bilo je područje kod Ferdinandovca. Bitan razlog tome bile su tamošnje veze Gustava Perčeca, ali i brojni dvovlasnici koji su surađivali s emigracijom. Formiranjem logora Janka-pusztza najvažnije područje za djelovanje ustaša prema Jugoslaviji postalo je područje kod Đelekovca i Prekodravlje. Na organiziranju tamošnje ustaške mreže značajnije se počelo raditi nakon raseljavanja logoraša iz prve faze Janka-pusztza. Nakon ubojstva Ivana Domitrovića Ferdinandovac i formalno pada u drugi plan kao područje za organizaciju akcija. Ubrzo nakon toga iz Janka-pusztza kreću prvi teroristički napadi, koji će se prekinuti tek razbijanjem ustaške mreže u Podravini.

Velik broj dvovlasnika i nezadovoljnika režimom, kao i vrlo pogodna konfiguracija terena, doprinijeli su da se područje Podravine pretvorilo u najvažniji ustaški smjer za prebacivanje ljudstva, oružja i ilegalnog tiska iz Mađarske. Nakon Velebitskog ustanka 1932. koprivnička Podravina ustašama postaje i najvažnije područje preko kojeg su provođene terorističke akcije u Jugoslaviji. Koliko je Janka-pusztza važna za ustašku organizaciju u tim godinama dokazuju podaci kako su se odatle planirale najsloženije akcije, napadi na režimske dužnosnike, pa čak i na samog kralja. I konačno sam čin atentata na kralja u Marseillesu odradili su (osim Kerina) kadrovi s Janka-pusztza.

Djelovanje ustaškog logora Janka-pusztza u Mađarskoj može se podijeliti na dvije faze. Prva faza bilo je samo formiranje logora i prvo okupljanje emigranata, a obilježja te faze bila su mnoge nespretnosti, neorganiziranost i sukobi. U ovoj fazi prave vojne obuke nije bilo, već samo kraća teoretska predavanja. Druga faza u radu logora bila je mnogo važnija i značajnija, a tijekom tog razdoblja logor je funkcionirao na način kako je i zamišljen. U logoru, doduše, nije boravilo više od 30-40 ljudi, no vršila se vojna obuka, a planirale su se i izvodile terorističke akcije.

Hapšenje podravnih ustaša i krah ustaške mreže u Podravini 1934. bio je velik udarac za ustašku emigraciju koja je izgubila svoj najaktivniji granični koridor u tom trenutku, čime je pod upitnik dovedena i svrha samog logora koji je ubrzo i raspušten.

O samom atentatu vidjeti u: JAREB, n. dj., str. 303-308.

⁵² KRUŠELJ, U žrnju, str. 25-31.; KRIZMAN, Ante Pavelić, str. 156-159.

⁵³ KRUŠELJ, U žrnju, str. 25-31.; O samoj istrazi i suđenju vidi: KRIZMAN, Ante Pavelić, str. 161-186. i 224-231.

⁵⁴ HDA, XXI, br. 3669. Izvještaj Sreskog načelstva u Đurđevcu – 'Politička zapažanja i prilike u narodu u vezi sa atentatom u Marselju', 1. i 2. prosinac 1934.; br. 3775. Predstavka Sreskog načelstva u Đurđevcu o starješinama sreskog suda u Đurđevcu od 1. studenog 1934. i Izvješće sreskog načelstva u Đurđevcu o držanju činovnika od 21. Listopada 1934.; br. 3477. Izvještaj Sreskog načelstva u Đurđevcu o političkim prilikama i događajima za listopad i studeni 1934. od 1. studenog i 3. prosinca 1934.

Krajem 1932. počele su se izvoditi prve akcije iz Janka-puszte, preko područja kod Đelekovca i Prekodravlja, a najsnažniji napad u Podravini bila je eksplozija na željezničkom kolodvoru u Koprivnici. Usporedno s akcijama ustaša, do izražaja dolazi i djelatnost jugoslavenskih obavještajaca, jer tada dolazi do likvidacije važnih ustaških organizatora Domitrovića i Gabaja.

Represija režima i nasilje nad Hrvatima te zabrana oporbenog političkog djelovanja od 1929. do 1934. opravdavali su djelovanje ustaša i među dijelom naroda, stoga su i imali tolike suradnike. Motivacija stanovnika Podravine za uključivanje i suradnju s ustaškom organizacijom najvećim dijelom bila je vezana uz tadašnju političku situaciju u zemlji, neprihvatanje postojeće državne zajednice i pozicije Hrvata u njoj, te loše postupke vladajućih prema hrvatskom stanovništvu.

SUMMARY

During the King Alexander's dictatorship, Podravina region saw the establishment of one of the most significant local units of Ustashe illegal movement. They head a great help in local land owners with lands in Croatia and neighboring Hungary. Unsuspected, they were crossing the state border on daily basis, to tend to their lands in Hungary. Ustashe made a military camp in the nearby Nagykanizsa plain, called Jankapuszta. There, they conducted military training and planned terrorist diversions in Yugoslavia. Ustashe core movement from Jankapuszta helped develop and branch out an Ustashe network of cells in Podravina, particularly in Đelekovec (prior to Jankapuszta military camp, Ustashe had been particularly active in and around Ferdinandovec). After their Velebit Uprising in 1932, Podravina became Ustashe's most important terrorist stronghold in Yugoslavia. In Podravina, Ustashe cells collapsed after a Jankapuszta Ustashe member, Stjepan Petrović from Hlebine, surrendered and betrayed the organization. This resulted in numerous arrests and imprisonment of a number of Podravina people. In 1934, three members of Jankapuszta camp (two of them, Mijo Kralj and Ivan Raić, from Podravina themselves) were later involved in assassination of King Alexander in Marseilles.